

2 | 2020

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 118 / Založen 1895

světle historiografických diskusí autorka při svém výzkumu pominula, což zájemci umožní posoudit, kam se domácí věda o tomto tématu za dvacet let posunula. Přisoudit (spolu) autorství českého překladu Listů federalistů grafikovi obálky (úvod, bibliografie) je ovšem – již vzhledem k disertační a posléze nakladatelské revizi textu odborníky – kuriozita hodná záznamu v akademických análech.

Svatava Raková

Jiří HANUŠ – Vít HLOUŠEK

Předminulé století. Evropa v politice a kultuře 19. století

Brno, Books & Pipes – Masarykova univerzita 2019, 216 s., ISBN 978-80-7485-195-7 (B & P), ISBN 978-80-210-9347-8 (MU).

Název knihy historika Jiřího Hanuše a politologa Víta Hlouška má upozornit na zdánlivě banální skutečnost, že 19. století už není stoletím minulým, nýbrž předminulým. Pro mnohé badatele, kteří se tímto obdobím zabývají a byli dlouho zvyklí číst a psát o „minulém“ století, jde nepochybně o nezvyk. Jak ale autoři upozorňují, tato změna nemá pouze sémantický rozměr. Posun 19. století na pomyslné chronologické ose hlouběji do minulosti má i závažné praktické důsledky. Ještě více se tím posílí již tak převládající názor, že klíčovou dobou, jejíž poznání otevírá cestu k pochopení současného světa a jíž by měla být ve školách věnována zvýšená pozornost, je nedávno skončené 20. století. Hanuš a Hloušek ovšem připomínají, že mnohé jevy, které formovaly 20. století a působí často dodnes, mají ve skutečnosti kořeny v onom vzdálenějším „předminulém“ století. Smyslem knihy je tedy ukázat, že 19. století přes změnu přívlastku neztratilo nic ze své důležitosti (s. 213).

Publikace vychází z univerzitních přednášek, během kterých autoři diskutovali se studenty o různých problémech spojených s 19. stoletím. Právě studentům historie, politologie a příbuzných oborů je svazek primárně určen. Má však ambici oslovit i širší veřejnost. Výhodu při čtení představuje poměrně dobrá výchozí znalost daného období. Ta sice není nezbytná, nicméně čtenář díky ní pochopí více souvislostí a porozumí některým narážkám a vtípům (například zmínka o konstitučních rohlících a polce v souvislosti s rokem 1848, s. 150). Právě smysl pro humor, nadhled a barvitý jazyk dosvědčují, že nejde o klasickou učebnici nebo příručku. Cílem autorů není poučovat ani pronášet autoritativní soudy. Místo toho si kladou otázky, hledají různé perspektivy a souvislosti, pátrají po tom, co je z 19. století stále živé, a k tomu všemu se snaží vést i čtenáře. Člověka při čtení tematických kapitol, které mají formu úvah či esejů, skutečně napadá mnoho dalších příkladů a spojitostí, které by bylo možné zmínit a dále rozvést. Velkým kladem knihy je právě schopnost podněcovat k vlastnímu uvažování a dohledávání doplňujících informací. Zajímavé postřehy a objevná místa si v ní přitom jistě najde i profesionální historik.

Dílo je silně autorské, a to nejen pojetím a jazykem, ale i výběrem témat, která jsou autorům blízká z hlediska jejich odborných zájmů. Postupně je probírána věda a vzdělanost, sekularizace, nacionalismus, sionismus, zrod ideologií, problematika státu, demokratizace, diplomacie a kolonialismus. Jedná se tedy spíše o tradiční náměty (například ženská

otázka je zmíněna jen okrajově a výhradně v souvislosti s volebním právem žen). Výslovně deklarován je návrat k dnes často opomíjeným politickým dějinám (s. 214). Autoři se je však snaží pojmout moderně. Nejde jim ani tak o konkrétní události a letopočty, zajímají je především obecnější trendy a fenomény, přičemž kladou důraz na dějiny idejí a kulturní historii. Sledován je např. proces sekularizace a souběžně s ním schopnost křesťanského náboženství (zvláště katolické církve) neustále reagovat na proměny světa a společnosti. Velká pozornost je věnována vzniku různých „náhražek“, které vyplňovaly prostor uvolněný náboženstvím, například nacionalismu nebo víře v pokrok a moderní vědu, jíž bylo přisouzeno vyřešit problémy společnosti a pomoci pochopit zákonitosti jejího fungování (marxismus, darwinismus).

Důkladně je rozebrána tehdejší politická filozofie a různá pojetí státu, ústavy a moci. Myslitelé jako Kant, Hegel, Tocqueville či Mill se zabývali problémy politického života, které jsou relevantní dodnes. Zmínit lze např. otázku přímé a nepřímé demokracie, „tyranie většiny“ nebo nastavení systému brzd a protíváh. U Hegela (a Marxe) se můžeme setkat s pojetím státu, které předznamenalo totalitarismus 20. století. Jednalo se však o daleko rozšířenější způsob myšlení, na něž narazíme i ve vlivné knize Theodora Herzla *Židovský stát*. Také v politické praxi oné doby se objevily fenomény, které výrazně ovlivnily podobu následujícího století. Řeč je o politických stranách, masové politice a veřejném mínění, které již tehdy dokázalo výrazně ovlivňovat domácí i zahraniční politiku, a to ne vždy k lepšímu (s. 179n.).

Osobitost knihy se projevuje i v tom ohledu, že Hanuš a Hloušek nijak nezastírají svoje názory a na mnoha místech hodnotí sledované jevy, události a osobnosti. Objektivita díla tím však není dotčena. Autoři jsou badatelsky poctiví, všechny jevy se snaží posuzovat spravedlivě, ukazovat jejich „mnohotvárnost“, zvažovat klady i zápory, přičemž se nebojí jít proti převládajícímu veřejnému či odbornému diskursu. Kolonialismus tak není vylíčen jako jednoznačně „zlo“, které je třeba odsoudit, ale jako komplexní jev, který nelze hodnotit výhradně záporně (s. 208). Stejně tak nacionalismus přinesl přes všechna negativa výdobytek národního státu, který má podle autorů nezastupitelný význam pro demokratickou formu vlády (s. 162).

Přesvědčení autorů se projevuje rovněž při interpretaci hlavních ideologických proudů 19. století. Nejbližší je jim pragmatický konzervatismus, ale i klasický liberalismus, spojený s úsilím o demokratizaci. Inspirativní podněty nacházejí i v socialismu. Zcela negativně vnímají pouze komunismus. Správně upozorňují na vzájemné ovlivňování a průniky jednotlivých ideologií. Často je velmi obtížné určit, zda byl určitý politik konzervativce, nebo liberál, protože ve velké míře záleželo na konkrétním kontextu a situaci. Tento zájem o zrod ideologií je potřeba ocenit. Právě dnes, kdy liberalismus i konzervatismus v západním světě nabývají často poněkud bizarní podoby, která nemá mnoho společného s původní podstatou těchto myšlenkových systémů, není od věci poukázat na jejich kořeny, základní ideje a inspirativní představitele.

Záběr knihy je široký. Pojednává o dlouhém 19. století se značnými přesahy do 20., ale i 18. století, přičemž se snaží mapovat území celé Evropy. Pozornost je zaměřena zejména na její západní a střední část. Čtenáře nepochybně zaujmou pasáže, poukazující na české paralely celoevropských jevů. Provázání českých dějin s evropským kontextem může

nabídnout nečekané perspektivy, které nemusí být zřejmé při běžném výkladu národních dějin. Jedná se o zajímavý příspěvek k diskusi, co v české minulosti je specifické a co je přirozeným projevem obecnějších dobových tendencí.

Je třeba ocenit, že se autorům daří úspěšně balancovat mezi omezeným rozsahem, který měli k dispozici, srozumitelností výkladu a vysvětlením podstaty zkoumaných problémů. Samozřejmě bylo občas nutné zjednodušovat, ale v naprosté většině případů se tak dělo v rozumné míře a bez zkreslování složitých jevů. Faktické chyby se v knize objevují ojedinele (např. Listy federalistů byly publikovány až po vzniku textu Ústavy Spojených států amerických, s. 102).

Vzhledem k výše řečenému by nebylo smysluplné kritizovat autory za to, že se nevěnovali rovněž tomu či onomu tématu, nebo že některé záležitosti nepojali více do hloubky. Kniha je vyvážená, kompaktní a dobře plní účel, který si předsevzala. Oprávněná kritika se může týkat jen těch případů, kdy autoři nedodrželi koncepci, kterou si předsevzali. S ohledem na jejich působitě je např. zarážející, že při snaze postihnout různé jevy v jejich „mnohotvárnosti“ nevěnovali vedle české perspektivy větší pozornost i té moravské. Morava se od Čech v některých aspektech výrazně lišila, například sekularizace nebo národnostní poměry (moravské vyrovnání z roku 1905) nabízejí zajímavé náměty ke komparaci obou prostředí v evropských souvislostech. V kapitole o sionismu a antisemitismu pak česká stopa absentuje úplně. Postoj vůdčích českých osobností (Havlíček, Palacký, Rieger, Masaryk) k židům přitom dobře ilustruje některé problémy, o kterých je v knize řeč. Stejně tak je možné litovat, že ve výčtu velkých autorů, kteří se zabývali problematikou nacionalismu a měli vazbu na české prostředí, nebyl vedle Ernesta Gellnera, Bedřicha Loewensteina, Miroslava Hrocha a Vladimíra Macury zmíněn též František Kutnar. Kapitola o diplomacii se pak na úkor plynulosti a přehlednosti textu až příliš soustřeďuje na konkrétní události, smlouvy a letopočty, tedy na to, čemu se autoři chtěli vyhnout.

Jiří Hanuš a Vít Hloušek v úvodu oprávněně kritizují současnou podobu vědy, která v důsledku tlaku na kvantitu a „výkon“ připomíná spíše „průmyslový provoz než kontemplativní bádání“ (s. 13). Je proto dobře, že se jejich práce snaží tento trend narušit a obrátit pozornost studentů i kolegů k hlubšímu a komplexnějšímu promyšlení povahy a odkazu „předminulého“ století.

Pavel Máša

Eva SEMOTANOVÁ – Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ – Jitka MOČIČKOVÁ –
Jiří CAJTHAML – Pavel SEEMANN – Jan D. BLÁHA a kol.

Český historický atlas. Kapitoly z dějin 20. století

Praha, Historický ústav AV ČR 2019, 300 s., ISBN 978-80-7286-346-4.

Český historický atlas je další z dlouhé řady příspěvků interdisciplinárního kolektivu soustředěného kolem Evy Semotanové, jedné z vůdčích osobností současné historické kartografie. Monografie má sice v názvu slovo atlas, avšak kromě souboru mapových výstupů obsahuje velké množství fotografií a je doplněn textem a referencemi v každé ze 46 kapitol. Sympatický formát knihy, která se ještě vejde do knihovny, ale zároveň umožňuje